

УДК 332.122

Ю.С. Папіж, канд. екон. наук

ДВНЗ «Національний гірничий університет», м. Дніпропетровськ, Україна

**КЛАСТЕР ГІРНИЧОДОБУВНОГО РЕГІОНУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА****Ю.С. Папіж**, канд. экон. наук

ГВУЗ «Национальный горный университет», г. Днепропетровск, Украина

**КЛАСТЕР ГОРНОДОБЫВАЮЩЕГО РЕГИОНА: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ
ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДЛЯ ОПТИМИЗАЦИИ ХОЗЯЙСТВА****Yu. Papizh**, PhD in Economics

SHEE "National Mining University", Dnipropetrovsk, Ukraine

**CLUSTER OF MINING REGION: CONCEPTUAL BASES OF FORMATION
FOR OPTIMIZING THE ECONOMY**

Наголошено, що кластерний механізм є дієвим ефективним інструментом стимулювання розвитку економіки регіонів. Проаналізовано теоретичні засади сутності кластерів, їх ефективного формування та функціонування. Досліджено розуміння сутності регіонального кластера в сучасних умовах господарювання та необхідність удосконалення концептуальних засад його визначення. Акцентовано на проблемі обґрунтування концептуальних засад формування територіально-виробничих кластерів для стимулювання розвитку гірничодобувних, у тому числі депресивних, територій, що має особливу актуальність для України. Сформульовано основні причини неможливості застосування наявних у теперішній час моделей кластерів для розвитку гірничодобувних регіонів. Вперше запропоновано поняття «автономний спеціалізований поліструктурний кластер» гірничодобувного регіону, який, на відміну від наявних, передбачає поєднання суб'єктів господарювання не за ознакою належності до однієї промисловості через виготовлення відповідної продукції та надання послуг, а за ознакою належності до єдиного ресурсного центру кластера, який надає можливість використовувати комплекс ресурсів природного та техногенного походження для виготовлення продукції і надання послуг різних галузей промисловості.

Ключові слова: кластер, оптимізація, господарство, гірничодобувний регіон.

Отмечено, что кластерный механизм является действенным эффективным инструментом стимулирования развития экономики регионов. Проанализировано теоретические основы сущности кластеров, их эффективного формирования и функционирования. Исследовано понимание сущности регионального кластера в современных условиях хозяйствования и необходимость совершенствования концептуальных основ его определения. Акцентировано на проблеме обоснования концептуальных основ формирования территориально-производственных кластеров для стимулирования развития горнодобывающих, в том числе депрессивных, регионов, что имеет особую актуальность для Украины. Сформулированы основные причины невозможности применения существующих в настоящее время моделей кластеров для развития горнодобывающих регионов. Впервые предложено понятие «автономный специализированный полеструктурный кластер» горнодобывающего региона, который, в отличие от существующих, предусматривает объединение субъектов хозяйствования не по признаку принадлежности к одной промышленности через изготовление соответствующей продукции и услуг, а по признаку принадлежности к единому ресурсному центру кластера, который дает возможность использовать комплекс ресурсов природного и техногенного происхождения для изготовления продукции и оказания услуг различных отраслей промышленности.

Ключевые слова: кластер, оптимизация, хозяйство, горнодобывающий регион.

It is noted that the cluster mechanism is an effective tool to encourage the development of an effective regional economies. The theoretical foundations of the essence of the clusters, their formation and effective functioning are analyzed. The understanding of the essence of the regional cluster in the current economic conditions and the need to improve the conceptual foundations of his determination is studied. The attention on the problem of substantiation of conceptual bases of formation of regional industrial clusters to promote the development of mining, including depression, regions that have particular relevance to Ukraine. The basic reasons for the impossibility of applying the currently existing models of clusters for the development of mining regions are formulated. First proposed the concept of "self-contained specialized field of structural cluster" of the mining region, which, unlike the existing ones, provides for unification of the subjects of management is not on the grounds of belonging to the same industry through the production of relevant products and services, and on the basis of belonging to a common resource center cluster, which gives the ability to use a set of resources, natural and anthropogenic origin for products and services in various industries.

Key words: cluster, optimization, economy, mining region.

Постановка проблеми. У розвинутих економіках для стимулювання розвитку економіки регіонів широко використовується кластерний механізм. Слід зазначити, що, на відміну від наукового методу кластеризації, який дозволяє згрупувати певні об'єкти, наприклад, регіони, за обраною ознакою, кластерний механізм передбачає розроблення теоретико-методологічних засад формування, функціонування та ліквідації кластерів як комплексних територіально-виробничих утворень.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Проблема обґрунтування концептуальних засад формування територіально-виробничих кластерів для стимулювання розвитку гірничодобувних, у тому числі депресивних, територій має особливу актуальність для України, оскільки, на відміну від ЄС, у нашій державі відсутні спеціальні законодавчі документи, які регулюють питання утворення, діяльності та ліквідації кластерів.

Передовий зарубіжний досвід також доводить, що кластерний підхід є необхідною і навіть безальтернативною умовою суттєвого підвищення конкурентоспроможності країн та їх регіонів. Поглиблення світових інтеграційних процесів та загострення територіальної конкуренції зумовлюють необхідність оновлення механізмів стимулювання розвитку регіонів України, зокрема з урахуванням кластерного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування кластерів заклали у своїх працях М. Портер [9], Е. Лімер, В. Фельдман, М. Енрайт та ін. Кластери як категорію, їх роль та сутність активно вивчають провідні українські вчені: В. Базилевич, Є. Безвушко [1], І. Бураковський, З. Варналій, М. Войнаренко [3], В. Геєць, П. Єщенко, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Ю. Ковальов, С. Кримський, Д. Лук'яненко, І. Михасюк, А. Мокій, С. Мочерний, В. Новицький, Ю. Павленко, А. Поручник, Є. Савельєв, О. Серік, В. Сизоненко, С. Соколенко [7], М. Тимчук, А. Філіпенко, О. Шнирков та інші. Актуалізацію кластерного підходу для України, його відповідне наукове обґрунтування здійснено у працях багатьох учених, серед яких слід відзначити праці Ю. Бажала, О. Крайника, Д. Крисанова, С. Соколенка, О. Тищенко [8], Л. Федулової. Різні аспекти формування інноваційних кластерів досліджують А. Бутенко [2], М. Бутко, В. Ільчук, В. Дубовик, О. Кузьмін, Є. Лазарева, Н. Мікула, С. Шкарлет та ін. У більшості публікацій з цієї проблематики розвиваються теоретичні засади щодо сутності кластерів, досліджуються передумови їх ефективного формування та функціонування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на зростаючу актуальність і практичну значущість кластерного підходу у розвитку регіональної економіки, в економічній літературі не сформовано єдиної думки щодо поняття «кластер», відсутній необхідний методологічний і методичний інструментарій його ефективного формування, особливо для гірничодобувних регіонів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення концептуальних засад формування кластера гірничодобувного регіону для оптимізації його господарства.

Виклад основного матеріалу. Кластерний підхід – це новий погляд на регіональну економіку, сутність якого полягає у поєднанні переваг від близького розташування пов'язаних економічними відносинами підприємств у конкретній географічній місцевості, що дає змогу отримати економічний ефект в одній або декількох сферах діяльності регіону.

Незважаючи на зростаючу актуальність і практичну значущість кластерного підходу у розвитку регіональної економіки, в економічній літературі не сформовано єдиної думки щодо поняття «кластер», відсутній необхідний методологічний і методичний інструментарій. Разом з тим, на нашу думку, важливим питанням залишається дослідження еволюції теоретичних підходів стосовно визначення поняття «кластер», що значною мірою відображає становлення цієї форми господарювання у світі, розуміння сутності регіонального кластера в сучасних умовах господарювання та вдосконалення концептуальних засад його визначення.

Існує значна кількість дефініцій поняття «кластер» як у зарубіжних, так й у вітчизняних виданнях, які певним чином відбивають теорію і практику процесів кластеризації, систематизацію яких наведено у [4].

Перші теоретичні погляди на кластери спирались на галузеві комбінації, а сьогодні кластери розглядають як інноваційно-територіальні об'єднання, що краще за галузі узгоджуються з джерелами досягнення конкурентних переваг, охоплюють зовнішньоеко-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

номічні зв'язки, відносини між сферами виробництва, поширення технології, інформації, маркетингу тощо.

Термін «кластер» може мати різні значення – від невеликої мережі декількох дрібних підприємств до мегакластерів, що охоплюють значну частину економіки певної країни.

Зарубіжні дослідницькі теорії кластерів акцентують увагу під час розгляду сутності кластера на географічні ознаки й невід'ємність від конкуренції; а українські (сучасні) дослідницькі теорії кластерів акцентують увагу під час розгляду сутності кластера на об'єднанні фірм та інших організацій.

Різні тлумачення кластерів мають сутнісну різницю один від одного, але кожне з понять несе в собі раціональне зерно: визначення складових елементів кластера, специфіка відносин між його учасниками, а також географічне розташування.

Таким чином, щоб проводити дослідження кластерів і робити висновки існує потреба в більш точній концептуалізації того, що являють собою кластер або кластерні об'єднання та пов'язані з ними явища, особливо у гірничодобувних регіонах, які сьогодні характеризується підсиленням соціально-економічної диференціації: економічний стан та подальші перспективи розвитку, галузева розрізненість та відповідні коливання державної підтримки, що, безумовно, не дозволяє досягти їх збалансованого розвитку.

Проблема обґрунтування концептуальних засад формування територіально-виробничих кластерів для стимулювання розвитку гірничодобувних, у тому числі депресивних, територій має особливу актуальність для України.

Отже, аналіз концептуальних підходів до визначення сутності та моделей кластерів дозволив встановити, що наявні у теперішній час моделі кластерів не можуть бути застосовані для гірничодобувних регіонів України.

Це пов'язано з такими причинами. По-перше, зазвичай, кластери є спеціалізованими (галузевими), тобто об'єднують підприємства, продукція та послуги яких відносяться до певної галузі промисловості. Однак гірничодобувна промисловість, яка знаходиться на стадії спаду свого життєвого циклу, не може бути основою для створення конкурентоспроможного спеціалізованого кластера.

По-друге, ефективне функціонування сучасного спеціалізованого кластера забезпечується за рахунок налагодженої системи постачання широкого спектра ресурсів з найменшими витратами, тобто має місце високорозвинена інфраструктура обслуговування промислових процесів. Проте гірничодобувне підприємство на території України (наприклад, окремо взята шахта) являє собою окремий промисловий об'єкт, розташований на достатньо великій території без розвиненої інфраструктури та з достатньо обмеженим набором доступних ресурсів. Тому проект розташування кластера, а також налагодження та подальше забезпечення його функціонування майже «з нуля» потребує величезних обсягів інвестицій, що робить його практично неможливим для реалізації.

По-третє, гірничодобувні підприємства (окремо взяті шахти) являють собою складні гірничо-геологічні об'єкти. Деякі з них не можуть у принципі припинити своє функціонування, тобто бути закритими, зважаючи на необхідність, наприклад, здійснення постійного водовідливу шахтних вод. Тобто фактично такі шахти повинні постійно працювати у режимі водокачок з метою запобігання підтоплення прилеглої території. Також підземні порожнини деяких шахт містять скупчення газу метану. Це приховує у собі загрози і призводить до необхідності вживання постійних заходів для забезпечення екологічного стану цих регіонів на мінімально допустимому рівні. Зазначені шахти постійно потребують значних фінансових ресурсів на утримання, що, відповідно, є фінансовим навантаженням для державного та місцевого бюджетів. У той же час потенційний кластер, організований на зазначеній території, повинен буде компенсувати витрати на утримання таких шахт через виділення певної частки грошових коштів саме для цих цілей.

По-четверте, зазвичай спеціалізований промисловий кластер вимагає залучення висококваліфікованих фахівців, створення сприятливого трудового клімату та системи відповідної мотивації працівників, забезпечення їх розвинутою соціальною інфраструктурою. Наприклад, якщо порівняти кластер «Силіконова долина», його високі внутрішні стандарти корпоративної культури, командної трудової поведінки, соціальної відповідальності влади та бізнесу, соціальну інфраструктуру, з можливими кластерами на території гірничодобувних регіонів – зонами екологічного, економічного та соціального занепаду, стає зрозумілим, як важко та практично неможливо ефективно реалізувати проект створення спеціалізованого регіонального кластера із забезпеченням високих екологічних, економічних та соціальних стандартів у цих регіонах.

По-п'яте, потрібно акцентувати, що, за правилом, промислові кластери є енерго- та водоспоживаючими структурами, тобто зазначені базові необхідні ресурси постачаються ззовні, що, відповідно, відбивається на рівні загальних витрат і має динаміку зростання в умовах глобального енергетичного та водного дефіциту. Водночас на сьогодні відсутні енерго- та водогенеруючі кластери, тобто структури із замкнутим повним енергетичним та водним циклом, які б самозабезпечували свою діяльність життєво необхідними ресурсами та мали певний рівень ресурсної і, відповідно, виробничої автономії. Отже, такі кластери мали б власний ресурсний центр, енерго- та водонезалежність.

Таким чином, нами вперше запропоновано поняття «*автономний спеціалізований поліструктурний кластер*», який, на відміну від наявних, передбачає поєднання суб'єктів господарювання не за ознакою належності до однієї промисловості через виготовлення відповідної продукції та надання послуг, а за ознакою належності до єдиного ресурсного центру кластера, який надає можливість використовувати комплекс ресурсів природного та техногенного походження для виготовлення продукції і надання послуг різних галузей промисловості. Автономність такого кластера полягає у самозабезпеченні найважливішими ресурсами (енергія, вода, земля), розташуванні їх безпосередньо на території кластера та можливістю їх комплексного використання у разі будь-якої необхідності за найбільшою ефективністю. Спеціалізація вищезазначеного кластера полягає у наявності ресурсного потенціалу регіону, належного до певної галузі промисловості. Поліструктурність такого кластера полягає у використанні спеціалізованого гірничодобувного ресурсного потенціалу для виробництва продукції та надання послуг різногалузевої спрямованості.

Графічну інтерпретацію вищенаведеного поняття подано на рис.

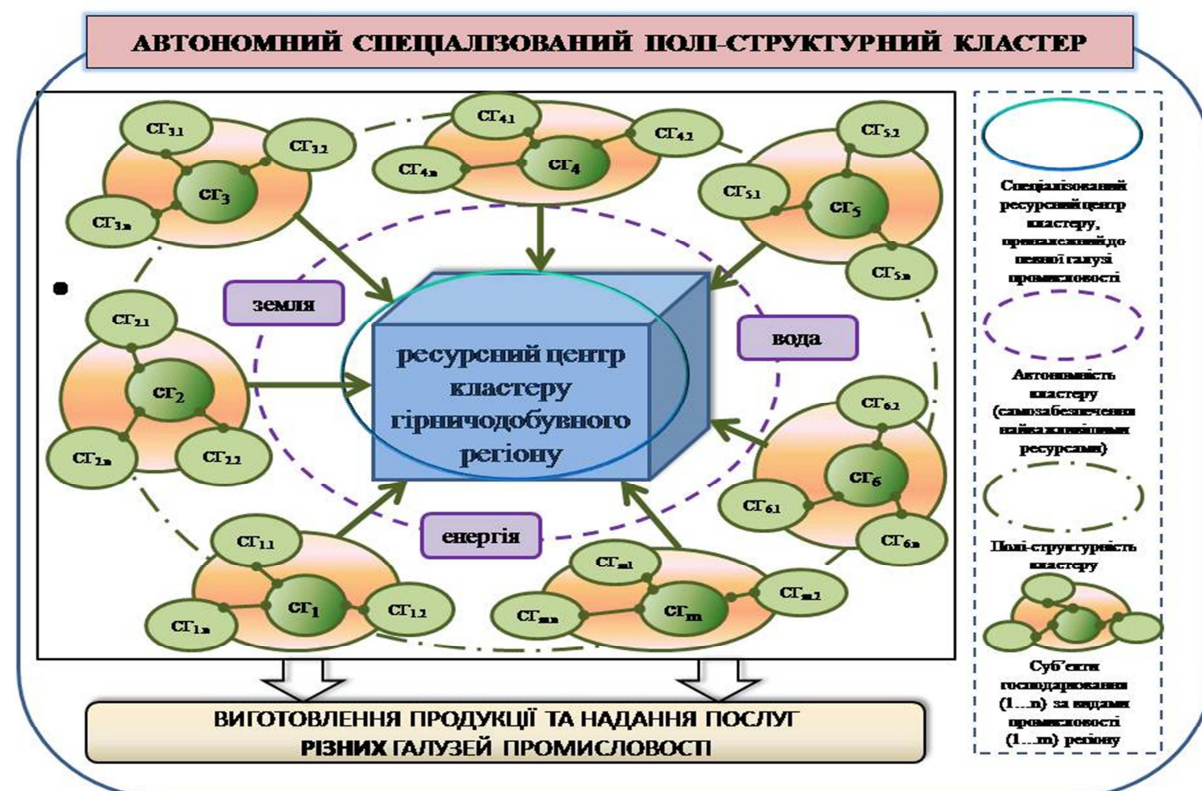

Рис. Графічна інтерпретація автономного спеціалізованого поліструктурного кластера гірничодобувного регіону

Висновки і пропозиції. Наукові дослідження, виконані в різних країнах світу, підтверджують, що економіка регіону, яка формується на основі кластерів, – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки, яка ґрунтується на використанні ефектів синергії та масштабу. Кластерні територіально-виробничі форми оптимізації господарства територій є джерелами й факторами забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання і сталого розвитку регіонів.

У контексті відомої специфіки гірничодобувних регіонів, висвітлення певних причин неможливості застосування наявних у теперішній час моделей кластерів для їх розвитку, автором запропоновано поняття «автономний спеціалізований поліструктурний кластер» для розвитку саме гірничодобувних регіонів, що передбачає поєднання суб'єктів господарювання не за ознакою належності до однієї промисловості через виготовлення відповідної продукції та надання послуг, а за ознакою належності до єдиного ресурсного центру кластера, який надає можливість використовувати комплекс ресурсів природного та техногенного походження для виготовлення продукції і надання послуг різних галузей промисловості.

Отже, йдеться про нову концептуальну модель формування регіональних територіально-виробничих кластерів, що повинна стати вихідною платформою для ефективного розвитку регіональної економіки України.

Список використаних джерел

1. Безвушко С. Кластери та їх роль у відродженні економіки Поділля / С. Безвушко // Перспективні дослідження. – 1999. – № 2. – С. 17–23.
2. Бутенко А. І. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону [Електронний ресурс] / А. І. Бутенко, С. В. Лазарева // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 2. – С. 25–28. – Режим доступу : <http://www.investplan.com.ua>.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

3. *Войнаренко М. П.* Кластери в інституційній економіці : монографія / М. П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. – 502 с.
4. *Папіж Ю. С.* Визначення територіально-виробничих кластерів для гірничодобувних підприємств / Ю. С. Папіж // Економічний простір. – 2014. – № 90. – С. 187–195.
5. *Пашкевич М. С.* Наукові засади регулювання регіональної економіки : [монографія] / М. С. Пашкевич. – Дніпропетровськ-Донецьк : НГУ, 2012. – 790 с.
6. *Про стимулювання розвитку регіонів* [Електронний ресурс] : Закон України № 2850–IV від 08.09.2005 : за станом на 10.06.2012. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15>.
7. *Соколенко С. И.* Производственные системы глобализации: сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: украинский контекст / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.
8. *Тищенко О. М.* Класифікація промислових кластерів: типи й моделі / О. М. Тищенко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 4. – С. 12–18.
9. *Porter Michael E.* Clusters and the New Economics of Competition / Michael E. Porter // Harvard Business Review. – 1998. – 621 p.